

Meie riigi saja aasta juubelist ja Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamisest sõjajaeelsel ajal

Toomas Hiio*

■ 2018. aastal saab Eesti Vabariik sada aastat vanaks. Sada aastat täitub ka paljudel Eesti riigi asutustel. Sajandat sünnipäeva tähistame me täies veendumuses oma riikluse järjepidevusest, mida on tunnustanud ka suurem osa riike, kellega Eestil on diplomaatilised suhted.

Juubel, ümmargune tähtpäev on täna igapäevane asi. Alati pole see nii olnud. Katoliku kirik hakkas keskajal tähistama Jeesus Kristuse juubelit ja juubeliaastal lubati palverändureile patulunastust. Iga 100 aasta järel tähistatud juubelist sai peagi 50 või ka 33 aasta järel tähistatav, silmas pidades Kristuse maa peal elatud aastaid, kuni 15. sajandist alates pühitseti juubeliaastat iga veerandsajandi möödumisel. Ilmalikud vürstid tähistavad keisriks või kuningaks kroonimise või dünastiate troonile tõusmise ja asutused oma ümmargusi tähtpäevi. Tartu linna ehib Romanovite valitsusaja alguse 300. aastapäeva tähistamiseks ehitatud Kuradisild. Sealsamas Tartus tähistab me vanim ülikool oma ümmargusi tähtpäevi iga natukese aja järel, lähtuvalt asutamisest kas 1632., 1802. või 1919. aastal, olles ükskõik millisel neist ikkagi Eesti vanim. Kui Tartu linn leiab juba tosina aasta pärast kergesti põhjuse 1000. aastapäeva tähistamiseks, sest esmamainimist 1030. aastal Vene kroonikas kahtluse alla ei seata, siis tallinlastel on oma millenniumini rohkem kui sajand ja sedagi ainult juhul, kui selgeks vaieldakse, mida Muḥammad al-Idrīsī oma kaardile märgitud QLWRY-ga silmas pidas. Mis viimase aja väitluste valgel näib olevat pigem usu kui teadmise küsimus.

Lihtinimesele on juubeli või sünnipäeva tähistamine üsna uus asi juba sellepärast, et veel paarsada aastat tagasi ta oma vanust ei teadnudki. Loeti põlvkondi ja tähistati nimepäevi. Kuid ei pea lugema aastaid, võib ka päevi. Juhan Viiding kirjutas loetud päevadest, mida on parkümmend tuhat, mitte miljardit, ja päevi on loetud ka Eesti priiuseaega kokku arvates. 2013. aasta 27. märtsil saabus hetk, kui Eesti iseseisvuse taastamisest oli möödunud sama palju päevi – 7890 –, kui oli Eestil iseseisvust sõdadevahelisel ajal. See andis Postimehele põhjuse õige mitmetähenduslikuks pealkirjaks – „Meil on oma riiki olnud kauem kui iial varem“.

Eesti 100. aastapäeva programm käsitab riikluse loomist alates eestlaste demonstratsioonist Peterburis 1917. aasta aprillis kuni Tartu rahu sõlmimiseni 1920. aasta veebruaris. Sellega rõhutatakse Eesti riikluse võimalikuks saamist Venemaast lahti rebimise kaudu. 2019. aasta juunis tähistame Võnnu lahingu 100. aastapäeva, mida käsitati juba 1919. aastal ja eriti alates 1934. aastast, pärast võidupüha lülitamist riiklike pühade kalendrisse, kui 700 aastat kestnud saksa parunite Eesti ja eestlaste üle võimutsemise lõppu, mille kroonis suurmaaomandi likvideerimine 1919. aasta oktoobris. Hoolimata meie silmakirjalikest või ka ausatest reveranssidest baltisaksa pärandi suunas ning mõneti kõhklevamaist katseist mõtestada Venemaa ja veneluse positiivset osa Eesti ajaloos, ei ole enamikul meist siiski kahtlust – eestlus ja Eesti riik loodi kahe suure impeeriumi, Venemaa ja Saksamaa eitusena, kasutades erakordset võimalust, kus mõlemad olid parajasti jõuetud. Seda võimalust üritati

* Toomas Hiio (1965), teadusdirektor, Eesti Sõjamuuseum – Kindral Laidoneri Muuseum, Mõisa tee 1, 74001 Viimsi, toomas.hiio@esm.ee

leida ka 25 aastat hiljem, 1944. aastal, kuid võimalust polnud, sest Saksamaa ja NSV Liit ei hävitanud teineteist vastastikku, kuna Saksamaa purustamine oli võimalik ainult lääneriikide ja Stalini Venemaa koostöös. Eestile ei olnud kohta ei Euroopas, kus Venemaa ja Saksamaa olid samas paadis, ega ka Euroopas, kus demokraatlik maailm sõltus Venemaa sõjalisest jõust. Selle teadmise peegeldust, pigem aga selle väite jätkuvat kehtimist näeme ka tänase Eesti välispoliitilistes aruteludes.

Eestlased nagu teisedki rahvad, kes peavad arvamuste paljusust au sees, ei ole kõiges üksmeelsed. Seda ka mitte me riigi sünnipäeva küsimuses. 1989. aasta novembris Stockholmis, ühel Balti riikide iseseisvuse toetuseks peetud miitingul haaras mu mantlinööbist üks eestiaegne seltsikaaslane ja veenis mind kaua ja põhjalikult, et Eesti Vabariigi õige sünnipäev on hoopis 15. (28.) november 1917, kui Maanõukogu kuulutas end kõrgeimaks võimuks Eestis. 24. veebruar 1918, see oli rohkem Pätsi asi, rõhutas ta Jaan Tõnissoni veendunud toetajana. Pool sajandit kestnud Pätsi ja Tõnissoni vastasseis oli paguluses hoolega alal hoitud... See juhtus 1989. aasta sügisel, kui oli alles hakatud lammutama Berliini müüri ega olnud sugugi selge, kuidas Eesti Nõukogude Liidu lagunemisest välja tuleb, ehkki Toompeal lehvib juba sinimustvalge ja enamik eestlasi lootis Wabariigi tagasitulekut. Kuid oli ka neid, kes arvasid, et pärast liidulepingu sõlmimist NSV Liiduga või isegi hoolimata Nõukogude Liidu lõpust sünnib hoopis kolmas vabariik, andes niiviisi ka ENSV-le teatava legitiimsuse Eesti riikluse ajaloo osana. Tõenäoliselt oleks selline riikluse käsitlus meid tõuganud SRÜ riikide liigasse, millest väljarabelemise lootuses või ka väljarabelemise lootuse kaotuses elavad me pool-saatuskaaslased Minskist Biškekini. Pool-saatuskaaslased sellepärast, et neil ei olnud 1991. aastal riiklust, mida taastada, sest 1920. aasta oli liiga kaugel minevik ja toimivat riiki polnud siis suudetud luua. Tõenäoliselt aga sellepärast, et ajalugu ei saa uuesti proovida ja me ei tea, mis oleks kolmandas Eesti vabariigis olnud teisiti kui täna.

Lisaks lahtirebimisele Venemaast ja sakslastest on Eesti tähistamisväärseiks päevadeks ka sündmused, mis tegid Eestist riigi. Nendeks olid esimese põhiseaduse vastuvõtmine 1920. aasta juunis, esimese riigikogu kokkuastumine 1920. aasta detsembris ja Eesti vastuvõtmine Rahvasteliitu, millega meid tunnustati ühena võrdsetest või noh, peaaegu võrdsetest, 1921. aasta septembris. Siis oli rahvusvaheline õigus tänapäeva mõistes veel üsna rassistlik – räägiti tsiviliseeritud riikidest ja teistest ning suur Jaapangi ületas lati ainult tänu Venemaa võitmisele Vene-Jaapani sõjas, kuid pidi täisväärtsliku suurriigina tunnustamiseks veel pool sajandit vaeva nägema. Kuhu säärases maailmapildis kuulus Eesti, võime aimata mitte kõige heatahtlikumate Eesti külaliste reisirakendusest ja mälestustest või ka natsionaalsotsialistlike rassiteoreetikute arutlustest eestlaste paiknemise üle rahvaste astmestikus paariatest aarialasteni. See oli maailm, mis veel ei pingutanud tolerantsuse pärast ning kus rassilised ja rahvuslikud eelarvamused olid paarisrakendis seisislikega. Eestil tuli end kehtestada ka selles taustsüsteemis ja alguses ei olnud see lihtne.

Viimaks, Eesti iseseisvuse mõtestamine Venemaa eitamise kaudu seob me riikluse saatuse paradoksina ikkagi selle suurvõimu külge. Lisades tähtpäevade ritta oma siseriiklike korradaminekute aastapäevad, anname oma ajaloopildis suurema koha iseendale ka Venemaad meenutamata.

Meile on tähtis meie riigi õigusliku järjepidevuse tunnustamine. See oli ja on tähtis kolmel praktilisel põhjusel – esiteks tunnustab enamik riike meid 1918. aastal sündinud riigina, mitte NSV Liidu lagunemise jäägina, teiseks tagas kodanikkonna definitsioon, mis lähtus 1940. aasta juunis olnud kodanikest ja nende otsestest järglastest, meie riigikogude koosseisud, mille kõrgem siht oli enam-vähem ühesugune, vaatamata vastuoludele selle sihi saavutamise tööriistade asjus. Kolmandaks avas NSV Liidu poolt konfiskeeritud eraomandi kiire tagastamine üsna valutu tee majanduse kiirele arengule. Valutu oli see muidugi ainult võrreldes paljude teiste endise idabloki riikidega. Meie riigi taastamist toetas USA ja teiste lääneriikide NSV Liidu okupatsiooni mittetunnustamise poliitika, mida omakorda aitasid hoida külm sõda

ja eesti pagulaste pidevad meeldetuletused oma asukohamaade valitsustele ja avalikkusele, eriti puhkudel, kui positiivne läbimurre Moskva suunal ja Moskva tingimustel näis edendavat maailmarahu, kuid pigem oli ikka tähtis sisepoliitiliselt. Eesti välisesindused Londonis ja New Yorgis andsid välja Eesti passe, mis kehtisid reisidokumendina paljudes riikides. Eestil oli ka pagulasvalitsus, mida ükski riik ei tunnustanud, kuid pagulasvalitsusi tunnustatakse ainult sõja ajal, kui nad on ühe võitleva poole liitlaseks teise vastu, mis on pagulasvalitsuse kodumaa okupeerinud. Eesti pagulasvalitsus hoidis Eesti riiklust rahvusvahelise õiguse pelgupaigas ning seda tunnustas ka Eesti seadusandja, võttes 1992. aasta oktoobris võimu üle viimaselt pagulasvalitsuse peaministrilt presidendi ülesannetes Heinrich Margalt, osutades talle kõige kõrgemat austust. Sedasama tegi Poola seadusandja kaks aastat varem, 1990. aasta detsembris, kui viimane Poola eksilvalitsuse president Ryszard Kaczorowski loovutas oma volitused Poola presidendiks valitud Lech Wałęsale.

1918. aastal sündis Ida-Euroopas hulk uusi riike. Me tahaksime neile kõigile sõbrameheliikult õlale patsutada ja öelda, et näed, meie ka. Kuid pidagem siiski hoogu. Nemad käsitlevad oma ajalugu enamasti teistmoodi kui meie, hoolimata ajaloo näiliselt paralleelsest kulgemisest viimasel sajandil. Iga rahvas rõhutab väärtusi, mida peab oma rahvust ühendavaks, neid väärtusi tähistavate ajaloo suurte hetkede lugu õpetatakse koolis ja nende hetkede aastapäevi tähistatakse suurejooneliselt. Oma panuse rahvuse ajaloo sümbolite kinnistamisse annavad needki ajaloolased, kes üritavad sääraseid teatud määral siiski konstrueeritud lugusid dekonstrueerida, kuid liidavad oma pusimisega sümbolite ja väärtuste hoidjad ja kaitsjad hoopis veel kindlamini ühte.

Saksamaa ja teiste keskriikide edu Esimese maailmasõja idarindel laguneva Venemaa vastu, mille signeeris Bresti rahuleping, tõi kaasa Soome, Eesti, Leedu, Ukraina, Valgevene, Taga-Kaukaasia riikide ja veel mitme rahva iseseisvuse väljakuulutamise. Saksamaa ja Austria-Ungari kaotusele lääne- ja lõunarindel järgnesid Läti, Poola, Tšehhoslovakkia, Ungari ja Austria iseseisvumine ning Jugoslaavia riigi sünd. Kaudselt võime siia ritta lisada Türgi, mille ajalookäsitlus räägib vabadussõjast Kreeka, Armeenia, Prantsusmaa, Ühendkuningriigi ja Itaalia vastu aastatel 1919–1923 pärast Osmani impeeriumi lagunemist, ning Põhja-Jeemeni, mis lõi 1918. aastal Türgist lahku. 1918. aastal said alguse ka Weimari vabariik ning aasta varem Nõukogude Venemaa. Meie maailma teises servas sai iseseisvaks Island, seda küll personaalunioonis senise ülemvõimu Taaniga.

Ukraina, Valgevene ja Taga-Kaukaasia riigid oma iseseisvust kaitsta ei suutnud ning said 1922. aastal Nõukogude Liidu asutajaliikmeteks. Teise maailmasõja lõpetanud kompromisside tahtel said Ukrainast ja Valgevenest ka ÜRO asutajaliikmed, mis ei teinud neist veel iseseisvaid riike. Tšehhoslovakiast sai veerand sajandi tagusel rahumeelsel kokkuleppel Tšehhima ja Slovakkia ning Jugoslaavia lagunes 1990. aastatel peetud veristes sõdades algosadeks. Viimastena jätkasid konföderatsioonina Serbia ja Montenegro, mis olid juba enne Esimest maailmasõda iseseisvad kuningriigid. 2006. aastal lahkus ka Montenegro rahumeelsel kokkuleppel Serbia hõlma alt.

Poola tähistab 11. novembrit 1918 oma teise vabariigi sünnipäevana ja Leedu 16. veebruari 1918 Leedu riigi taastamise päevana. Mõlema riiklus algas kauges minevikus, 1918. aasta oli kõigest uus algus. Austerlased tähistavad riikliku tähtpäevana 26. oktoobrit 1955, kui pärast liitlaste okupatsioonivägede lahkumist ja riigilepingu sõlmimist kuulutas Austria parlament oma riigi alaliselt neutraalseks. Ungari rahvuspäha on 15. märts, kui tähistatakse 1848. aasta revolutsiooni mälestuspäeva, millega algas Ungari kuningriigi taastamine, mis viis Austria-Ungari topeltmonarhia sünnini 1867. aastal. Riigi asutamise päev on aga 20. august, Päha Istváni päev. Kuningas István rajas Ungari kuningriigi, krooniti aastal 1000 kuningaks ja kuulutati 20. augustil 1083 pühakuks. Kaasaegse riigi sünd pärast Esimest maailmasõda oli ungarlaste jaoks pigem kaotus, sest 1920. aastal allakirjutatud Trianoni leping jättis Ungari ilma suurest osast maadest, mis Austria-Ungaris kuulusid Ungari krooni alla. Eestlastena

rõomustame ungarlastega ühiste soomeugri juurte ja sugulaste üle kusagil Venemaal Volga ääres ning teame mõlemat sõna, mis me keeltes on veel ühised. Et ungarlastele on olulisem nende tuhandeaastane riiklus ja Istváni kroon, ei tule meile mitte alati meelde.

Island tähistab rahvuspühana hoopis 17. juunit 1944, mis on Islandi 19. sajandi iseseisvusliikumise juhi Jón Sigurðssoni sünnipäev; see oli aga ka päev, kui pärast lõplikku Taani krooni alt vabanemist astus 1944. aastal ametisse Islandi esimene president Sveinn Björnsson. Niisiis saame me järgmisel aastal võrdset 100 aasta juubeli rõõmu tunda ainult oma naabrite, soomlaste ja lätlastega. Soomlaste pidu kaks ja pool kuud enne meie oma on suuremgi, sest ainult nemad said kõik need 100 aastat oma riigi ja rahva saatuse üle ise otsustada.

Omariikluse sünni esimest ümmargust tähtpäeva tähistati 1928. aastal. Päevaleht on oma aastapäeva erinumbri juhtkirjas eestlaslikult kaine ja asjalik: „Meie ei taha kiidelda ega hoobelda, nagu oleksime suuri asju korda saatnud ja midagi vägevat valmis teinud, ei, seda maikugi ei taha meie anda oma juubelipidustustele. Sest tunneme hästi küll, kui palju on puudusi, nõrkusi ja vigu kõiges, mis oleme teinud. Aga keegi ei tohi meid keelata tundmast rõõmu ja rahuldust selle üle, mida siiski oleme saanud. Kui esimene aurulaev, esimene vedur, esimene lennuk oli kümme versta ära käinud, siis oli ilmsiks tulnud palju vigu ja puudusi tema aparaadis, aga siiski võis selle ehitaja südamest rõõmustada: sest tal oli ühtlasi tunnistus selle eluvõimest, selle arenemis- ja parandamisvõimalustest.“ Ajaleht avaldas „Manifesti kõigile Eestimaa rahvastele“ algteksti faksiimile ning kõigi valitsuste liikmete pildid; valitsusi oli 10 aasta jooksul olnud palju. Riigikogu pidas piduliku koosoleku, mis kanti raadios üle. 261 inimest vabastati vanglast, üldse sai amnestia, mis paljude jaoks oli kas karistusaja lühendamise või kodanikuõiguste taastamine, üle 500 süüdimõistetut. Nende seas oli 74 poliitvangi, kellest vabastati 32. Gustav Jonson, Johannes Roska (Orasmaa) ja Tõnis Rotberg ülendati kindralmajoriks ja Hermann von Salza kontradmiraliks. Oma riiki tervitasid saksa ja juudi vähemusrahvuste esindajad. Tartu ülikool valis Eesti Vabariigi 10. aastapäeva puhul oma audoktoriteks Johan Laidoneri, Konstantin Pätsi, Otto Strandmani ja Jaan Tõnissoni. Juubelit tähistati viisipäraselt, kuid vaoshoitult.

15. aastapäeva 1933. aastal tähistati kerkiva sisepoliitilise kriisi ajal. Riigivanem oli Konstantin Päts. Aastapäeva tähistamise kesksed sündmused olid kaitseväge paraad Vabaduse väljakul, pärgadepanek Vabadussõjas langenud sõdurite kalmudele ning mälestustahvli avamine väikesel puumajal Tartu maanteel kunsttööstuskooli lähedal, kus vabariigi loomise päevil oli end varjanud Eesti Päästekomitee. Riik ja riigimehed olid saanud vanemaks ning riigi ja tema juhtide lahutamatu jäädvustamine mälestustahvlite ja kividega oli aina rohkem päevakorras. 23. veebruaril esietendati „Vanemuises“ ja 24. veebruaril „Estonias“ soome kirjaniku Johannes Karma (K. N. Rauhala) näidendit „Lembitu“, mis ei saanud küll pöördelise tähtsusega versta-postiks Eesti teatriloos, kuid annab meile aimu sellest, kust 1930. aastate alguses hakati otsima Eesti omariikluse juuri; Tallinna esietendust austasid oma kohalviibimisega riigivanem Päts ja hulk valitsuse liikmeid.

Samal aastal võeti vastu uus põhiseadus ja aasta lõpul hakati valmistuma riigipea valimiseks. Juhtus lihtsalt nii, et kolmel riigipea kandidaadil neljast, Johan Laidoneril, Konstantin Pätsil ja Andres Larkal, oli 1934. aastal ümmargune sünnipäev. Need tähtpäevad rakendati valimiskampaania vankri ette. Kuid veel enne seda, 22. detsembril 1933 sai 65-aastaseks Jaan Tõnisson. „Tagasihoidlikult kavatsatud sünnipäev ei möödunud tagasihoidlikult,“ nentis Postimees kuivalt. 21. detsembril pidas Rahvusliku Keskerakonna Tallinna osakond Seltskondlikus Majas jõulupidu, mis keskööl jätkus Tõnissoni juubelina. Prohvetliku pidukõne pidas praost Jaan Lattik, kes tähendas muu hulgas, et „juhte iseloomustab see, et nad ei kõigu päevatuulte järele, vaid püsivad eneses kindlad ka siis, kui neil tuleb ükski jääda, tuletades meelde seda suurt juhti, kelle mälestust pühitsetakse jõulupühil. See juht surigi üksikuna, oma parematest sõpradest äraantuna, kuid tema idee võitis siiski.“ Sünnipäeva pärastlõunal sõitis Tõnisson

rongiga kodulinna Tartusse. Jaamas olid teda tervitamas linnapea Karl Luik ja Postimehe toimetuse liikmed.

Vähem kui kahe kuu pärast, 12. veebruaril 1934 sai 50-aastaseks kindralleitnant Johan Laidoner. Tema juubelit, mis oli ka ümmargusem kui Tõnissonil, tähistati eriti suurejooneliselt. Pidukoosolekuid Laidoneri austamiseks peeti paljudes Eesti rahvamajades, nii Tartus, Pärnus, Viljandis ja Rakveres kui ka Antslas, Mustlas, Vana-Võidus ja mujalgi. Aktustel osales tuhandeid inimesi. Kindral ise austas oma kohalviibimisega Koplis peetud austamiskoosolekut, kus pidukõne pidas Tallinna tehnikumi direktor Enn Nurmiste. Rakvere aktusel kõneles kolonel Herbert Brede, kelle sõnul oli Laidoner see mees, kes lahinguväljal otsustas meie rahva ajaloo. „Kui suured riigid on püstitanud oma võidukatele väejuhtidele losse ja ausambaid juba nende eluajal, siis ei suuda seda teha meie, vaid meie anname oma ülemjuhatajale pühama paiga oma südames, mis püsib seal nii kaua, kui kõlab veel eesti keel,“ lõpetas ta oma kõne peaaegu tänast Eesti monumendipoliitikat sätestades. Ohvitseride Keskkogu avaldas juubeliks rohkem kui 400-leheküljelise koguteose „Johan Laidoner, mälestusi kaasaeglasilt“.

Vähem kui kahe nädala pärast, 23. veebruaril tähistati Konstantin Pätsi, kes oli sel ajal peaminister ja riigivanema kohusetäitja, 60 aasta juubelit. Pätsi juubelit tähistati Estonia kontserdisaalis. Pidukõned pidasid kindralmajor Aleksander Tõnisson ja haridusminister Nikolai Kann. Pidulik aktus algas keskpäeval. Kaks tundi varem oli alanud riigivanema kandidaatide registreerimine riigivanema ja riigikogu valimiste peakomitees. Kui Theodor Rõuk esitas Andres Larka kandidatuuri juba kell 11.06 ja Henrik Vahtramäe kindral Laidoneri kandidatuuri kell 11.21, siis August Jürima ilmus Konstantin Pätsi kandidatuuriga valimiskomisjoni ilmselt pärast juubeliaktuse lõppu kell veerand kolm. Ka Päts sai oma juubeliraamatu, Artur Tupitsa juhtimisel koostatud ja samuti rohkem kui 400-leheküljelise „K. Päts, tema elu ja töö, kaasaeglaste mälestusi“, mis juubilarile juubeliaktusel pidulikult üle anti.

1934. aasta 5. märtsil sai vabadussõjalaste riigivanemakandidaat Andres Larka 55-aastaseks. Tema juubelile pühendas eeskätt tähelepanu vabadussõjalaste ajaleht Võitlus, keskenudes mitte niivõrd Vabadussõja sündmustele, kui võrd hilisemale poliitilisele tegevusele: „Julgelt, paendumatult ja kindlalt sammus kindral A. Larka meie ees põhiseaduse lahingu kõige raskematel päevadel. Tema juhtimisel saavutas Eesti rahvas oktoobrikuu suurvõidu erakondluse üle ja pani maksma uue põhiseaduse. Tema juhtimisel peab sündima ka Eesti riikluse ülesehitamine uue põhiseaduse alusel, uues vaimus.“ Samas lehenumbris kirjeldas kindral Larka elukäiku teine kindral, Aleksander Tõnisson, keda Larkaga sidus kauaaegne sõprus alates ühisest teenistusest 113. Staraja Russa polgus. Larka keelas oma sünnipäevapidustused ja palus selleks kogutud raha annetada vabadussõjalaste asutatud A. Larka nimelise abiandmise kapitali heaks, millest pidi toetama neid, kes „kannatada on saanud võitluses Vabadussõjalaste Rahvalikumise aadete eest“. Siiski oli suurem osa 6. märtsi Võitlusest Larkale pühendatud, sest vabadussõjalaste moodne poliitiline strateegia nõudis kogu tähelepanu keskendamist liikumise juhile, kes oli ka riigivanema kandidaat. Päevaleht piirdus Larka sünnipäeva puhul lühikese nupu avaldamisega, Postimees aga nentis paar päeva hiljem, et Tartus anti Larkale kui riigivanema kandidaadile „sünnipäevakingiks“ 2598 toetusallkirja, samal ajal kui Laidoner sai 121, Päts 108 ja August Rei kuus. Tõsi, allkirjade kogumine oli siis alles alanud.

15 aastat pärast iseseisvuse sünni olid loodud Eesti riikluse käilakujud, igal erakonnal oma, kelle juhtimise alla üritati joonduda, ja vastavad olid ka auavaldused, nende suuremate või väiksemate juubelite puhul, mis me tänases kainuses näivad veidi kummalised.

Eesti Vabariigi 20. aastapäeva tähistamise ajaks 1938. aastal oli palju muutunud. 1934. aastal olid Konstantin Päts, Johan Laidoner ja Kaarel Eenpalu veretu riigipöördega võimu enda kätte haaranud – endi väitel põhjusel, et vältida riigi lagunemist omavahel võitlevateks vastandlikeks leerideks, nagu see oli juhtunud Austrias mõni nädal varem. Teine väide on, et

nad soovisid sellega ära hoida vabadussõjalaste vältimatu võidu riigivanema valimistel, millest andis märku vapside suur edu linnades 1934. aasta alguse kohalikel valimistel. Mis lepitas riigipöördega sotsialistid, kelle elektoraat oli peamiselt linnades ja oli järsult kahanenud vapside kasuks. Kõik need väited on osaks olukorra kirjeldusest. Päts ja siseminister Eenpalu keelasid erakondade tegevuse ja sundisid V riigikogu vaikivasse olekusse: edaspidi valitses peaminister riigivanema ülesannetes Konstantin Päts dekreetidega. Algas autoritaarsete meetoditega läbi viidud riigiuuendus: uuendati seadusandlus, valmistati ette haldusreform, algatati mitu ülemaalist kampaaniat, alates nimede eestistamisest ja lõpetades kodukaunistuse ja lipukampaaniaga. Mis aga peamine – mitte kõige demokraatlikuma valimiseeskirja järgi valiti Rahvuskogu, kes koostas eelnõu uuele põhiseadusele, mis jõustus 1938. aasta alguses.

Eesti avalik elu oli valitsuse kontrolli all, kehtis järeletsensuur ja varasem erakondlik ajakirjandus oli enam-vähem tasalülitatud. Rahvusliku Keskerakonna Postimees sekvestreeriti 1935. aastal, 1935. aasta septembris oli Põllumeestekogude häälekandja Kaja asemele astunud riikliku propaganda talituse seitse päeva nädalas ilmuv Uus Eesti. Sotsialistide Rahva Sõna ilmus veel 1938. aasta septembri lõpuni, kuid kõigest nädalalehena ning endine Tööerakonna häälekandja Vaba Maa suleti 1938. aasta märtsi alguses. Ainus enam-vähem sõltumatu päevaleht oli Päevaleht.

Eesti poliitika teine käilakuju Pätsi kõrval, Jaan Tõnisson, oli tõrjutud Tartu ülikooli ühistegevuse professoriks. 1938. aasta lõpul arestiti enne müükiminekut ajakirja Akadeemia 8. numbril tiraaž, sest Jaan Tõnissoni 70. sünnipäeva puhuks kirjutatud artiklite seas oli Oskar Männi „Jaan Tõnisson perioodil 1934–1938“, mis kirjeldas üksikasjaliselt Tõnissoni poliitikaelust kõrvale tõrjumise samme. Oma juubeliraamatu Tõnisson siiski sai. 22. detsembri õhtul peeti „Vanemuise“ kontserdisaalis tema juubeliaktus, kus talle kingiti juubeliraamat „Jaan Tõnisson töös ja võitluses“. President Päts läkitas oma tervitused käsunduskindral Gustav Jonsoniga ja annetas vanale konkurendile Valgeristi teenetemärgi suurpaela.

Kuid läheme 10 kuud tagasi. 1938. aasta veebruaris tähistatud Eesti Vabariigi 20. aastapäev pidi olema riigiuuenduse kulminatsioon. Lisaks valiti 24. ja 25. veebruaril 1938 VI riigikogu alamkoda, Riigivolikogu. Aastapäeva tähistamine ning selle eel- ja järelkajastamine ajakirjanduses ja raadios kulges propagandatalituse taktikepi all. Valitsushooned, Tartu Ülikool jt. avalikud hooned nii pealinnas kui ka kohtadel valgustati prožektoritega ja pandi lipuehtesse. 23. veebruaril avas riigihoidja Konstantin Päts Tallinna Kunstihoones näituse Eesti iseseisvuse sünnist. Nagu tavaliselt, avaldati 24. veebruaril ajalehtedes „Manifest kõigile Eestimaa rahvastele“. Konstantin Päts ja Johan Laidoner valiti Tallinna Tehnikaülikooli audoktoriks. Lippude ja sildiga „XX“ ehitati juba varasematest tähistamistest tuttav Päästekomitee salakorteri asukoht, tilluke puumaja.

24. veebruaril peeti Eesti ajaloo suurim sõjaväeparaad. 23. veebruaril oli Päevaleht rahvusvahelise elu sündmusi kajastades kirjutanud, et „diktaatoritel oli hea nädal“ ning kaks päeva varem avaldatud Winston Churchilli välispoliitikakolumni pealkiri „Nädal täis ajaloolisi sündmusi“ ei tähendanud hoopiski, et tegu oluks rõõmustavate sündmustega. Selle taustal torkas asjatundjale kindlasti silma, et suur osa aastapäevaparaadil üle Vabaduse platsi kolisenud sõjatehnikast oli maailmasõjaaegne ning et välisriikide juhtide tervitused riigijuubeliks tulid peamiselt hõimurahvaste juhtidelt ja naaberriikidest.

Aastapäeva kajastamine oli veel isikukeskem kui varem. Isikuid, keda aastapäeva tähistamisega seostati, oli kolm: ajalehtede juubelinumbreid kaunistasid „meie riigielu juhtide“ Konstantin Pätsi, Johan Laidoneri ja Kaarel Eenpalu portreefotod. Ka maakondadest, omavalitsus- ja „ühistegelistelt asutustelt“ tulnud tervituste tekstid olid üheülbalised: vabariigi 20. aastapäevaks saadeti tervitused Riigihoidjale, Sõjavägede Ülemjuhatajale ja Vabariigi Valitsusele. Uus Eesti avaldas neid oma 23. ja 24. veebruari paksudes juubelinumbrites lehekülgede kaupa. Esimene oli Tartu ajutise maavalitsuse ja Tartumaa kohalike omavalitsuste

tervitus: „Meil on hea meel, et Vabariigi 20. aastapäeval omame samad juhid, kes juhtisid Eesti rahva kangelaslikku võitlust Vabadussõjas Vabariigi esimesel aastapäeval. Önnitleme Riigihoidjat K. Pätsi, Kaitseväge Ülemjuhatajat kindral J. Laidoneri ja Vabariigi Valitsust.“ See, et vaatamata 20 aasta möödumisele on riigil ikka samad juhid, häiris toona väheseid. Stagnatsioonist veel ei räägitud ja võib-olla maailm kulgeski aeglasemalt kui täna. Pärnakad rõõmustasid, et „Pärnumaa on kujunenud vääriliseks Eesti riigi rajaja K. Pätsi kodumaakon-naks“. Juubelinumbrite viimasel küljel oli leheküljesuurune valimisreklaam: „Kodanikud! 24. ja 25. veebruaril kõik valima. Töö, rahu, üksmeele ja parema tuleviku kindlustamiseks kõik hääled Põhiseaduse elluviimise rahvarinde kandidaatidele!“ Tõe huvides lisatagu, et kõiki hääli valitsusmeelne rahvarinne siiski ei saanud.

Välismaine eksperthinnang meie asjus oli 1938. aastal tähtsamgi kui täna. 23. veebruari Uus Eesti avaldas Tartu ülikooli audoktori (1932), Szegedi ülikooli professori István (von) Csekey analüüsi „Eesti uus põhiseadus on täiesti moodne“. Eesti põhiseaduslik kord küll oligi Csekey üheks uurimisobjektiks juba varem. Järgmisel päeval pidi artikkel ilmuma Budapesti lehes Új Magyarság ja pealinna saksakeelses lehes Pester Lloyd. Seda Euroopat, mille osana Eesti oma 20 aasta juubelit tähistas, iseloomustab tema kokkuvõte: „Paljudest Eesti uue põhiseaduse huvitavatest korraldustest pälvib veel tähelepanu rahva küsitlemise põhimõte, mis on loodud Saksamaa eeskujul. Siin pole tegemist rahvahääletusega harilikus mõttes, vaid piduliku demonstratsiooniga, rahva seisukoha avaldamisega, kui president seda riigi huvides peab vajalikuks.“ Kuid autor tunnustab sellest hoolimata, et „on jäädud truuks demokraatia põhimõttele“. Siseminister ja peaministri asetäitja Kaarel Eenpalu võttis oma aastapäevakõnes Tartu naiskodukaitse aktusel vaatluse alla Eesti ajalookäsitluse. Ta arvas, et eestlased pole kunagi olnud orjad ning et tänu suurele minevikule toimus 1918. aastal Eesti riigi uuestisünd. 700-aastne orjus olevat olnud vaid võõraste võimude okupatsioon. Eestlased on põline valitsejarahvas, kelle uuestisünni isaks on Konstantin Päts ja korraldatud sõjaväe isaks kindral Johan Laidoner. Mõni aasta varem oli ka Jüri Uluots, kes 1938. aastal oli põhiseaduse elluviimise rahvarinde aseesimees, kirjutanud artikli eestlaste lepingutest võõrastega 13. sajandil ning eestlaste viikingiaeg oli üks ajaloolise ilukirjanduse lemmikteemasid. Me muistse iseseisvuse juurest otsiti ja leiti riikluse sugemeid, millega sama-väärsena teiste sajanditevanuste riikide sekka astuda.

Kõigest viis aastat hiljem tähistati Eesti Vabariigi 25. aastapäeva juba ilma omariikluseta. Saksamaa ja Venemaa olid kokku leppinud ning Eesti iseseisvus oli selle kokkuleppe *collateral damage*. Tõnisson ja Eenpalu olid langenud sovetliku terrori ohvriks, Päts ja Laidoner olid Venemaal vangis. Saksa okupatsioonivõim ei keelanud rahvusvärve ning üritas 1918. aasta veebruari sündmused siduda käimasoleva sõja relvavendluse ülistamisega. Ametlik ajaleht Eesti Sõna pühendas riigi juubelile esikülje ja veel mitu artiklit. Teisel pool rindejoont oli Eesti Laskurkorpus saanud äsja verised tuleristsed Velikije Luki all. Vabariigi aastapäeva ei meenutatud, kuid propagandavastukaal leiti sellegipoolest – tähistati Jüriöö ülestõusu 600. aastapäeva ning eesti ja vene rahva ajaloolist relvavendlust ühises võitluses Saksa röövval-lutajate vastu.

Mida sellest kõigest peaks arvama täna? Igasuguste tähtpäevade tähistamine räägib palju rohkem tähistajatest kui tähistatavast. Riigi juubeli tähistamine on alati riigi propageerimise ja rahvuse väärtuste esitlemise sündmus. Need väärtused sõnastab riikidele ja rahvastele nende ajalugu ja päevapoliitika. Ajaloole tuleb anda, mis ajaloo kohus, kuid tulevik on rahva ja tema esindajate teha. Kui kõik oleks samamoodi hästi kui 80 aastat tagasi, kas siis kõik ikka oleks päris hästi?